

ՏՈՒՐԿԱ

УДК 621.3.032.621.385

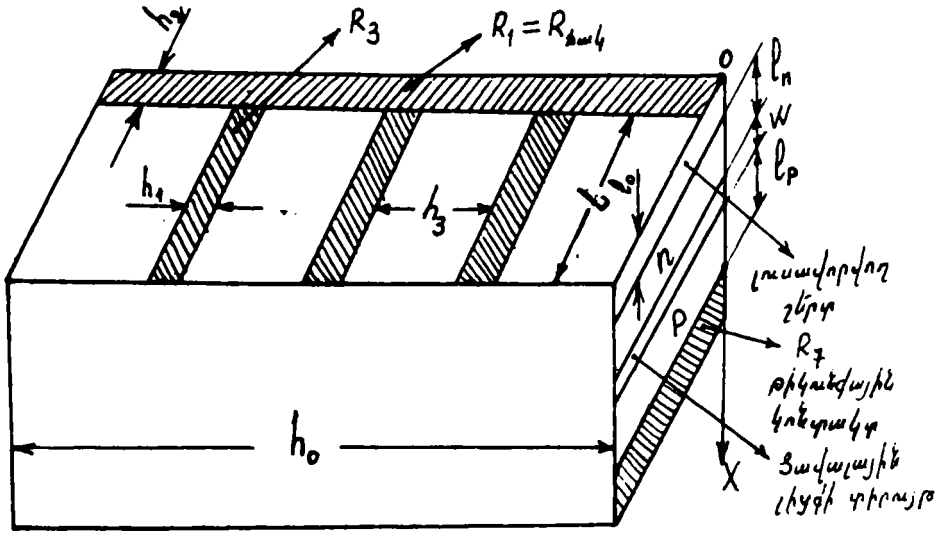
Ա. Ա. ԱՐՁՈՒՄՆՅԱՆ, Հ. Ս. ԿԱՐՍՅԱՆ

ԿՄԱՀԱՂՈՐԴԱՅԻՆ ԼՈՒՍԱՓՈՒՍԿԵՐՈՒՄԻՉԻ ՕՐԳ.Ի ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ՄՈՒԵԼԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՄԱՐԺԵ ՍԽԵՄԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՈՒ

Տիեզերական և երկրային էներգաֆիզիկայում այժմ իր ուրույն և հետզհետե աճող դերն ունի կիսահաղորդչային ֆոտովոլտիկ փոխակերպիչը: Խնդիրն այստեղ ունի երկու ասպեկտ՝ ֆիզիկական երևույթների մոդելավորումը փոխակերպիչում և փոխակերպիչների մարտկոցի մոդելավորումը՝ հաջորդական օպտիմալացումով: Առավելագույն օ.գ.գ. ստանալու պահանջը բերում է այդ երկու ասպեկտների միաժամանակյա թնտեսման անհրաժեշտությանը, ջանի որ առավել արդյունավետ մարտկոց պարտադիր չէ ստանալ առավել արդյունավետ տարրերի միջոցով: Մյուս կողմից գոյություն ունեցող աշխատանքներում, օրինակ [1—5], թնտեսվում են, որպես օրենք, այդ խնդիրները անջատ-անջատ, որևէ մի մասնավոր դեպքի համար: Այս հանգամանքը արժեքավոր և հրատապ է դարձնում ավելի ընդհանուր դրվածքով խնդրի թնտեսումը ավելի կիրառական էլքով՝ հատկապես թվային եղանակների կիրառման առումով:

Այս կապակցությամբ աշխատանքում դրված է նպատակ. մոդելավորել կիսահաղորդչային արևային էներգիայի փոխակերպչային մարտկոց և նրա օպտիմալ մոդելը՝ ներքին երևույթների առավելագույն հաշվառմամբ: Այդ նպատակով մարտկոցի ամեն տարր փոխարինենք ընդհանուր դեպքի համար համարժեք սխեմայով և օպտիմալացման ենթարկենք երկբևույց մատրիցական մարտկոցը նրանց հիման վրա /նկ. 1/: Այստեղ խնդիրը ճյուղավորվում է: Եթե $m \times n$ բլոկը ինտեգրալ մոդուլ է, ապա բացի ներտարրային երևույթներից պետք է հաշվի առնվեն նաև միջտարրային փոխազդեցությունները, որոնք տեղի ունեն, եթե միջտարրային հեռավորությունը փոքր է մասնիկների դիֆուզիայի երկարությունից: Խնտեգրալ բազմամիտեր տրանզիստորների համար նման դեպքի մոդելավորման տեսությունը զարգացրել է Գ. Ավագյանը [4], որը կիրառելի է նաև այս խնդրում: Այստեղ մենք թնտեսում ենք հակառակ դեպքը: Լուծելով կինետիկայի էլեկտրաստատիկայի հավասարումների համակարգը որևէ տարրի համար ներհոսքի ցածր մակարդակի դեպքում, որպես եզրային պայման ընդունելով Բոլցմանի բաշխումը չայլասերված, կտրուկ p - n անցման համար, իսկ ճակատային մակերևույթների մոտ նաև ռեկոմբինացիայի առկայությունը՝ կստանանք

$$D_p \Delta P = S_p (P - P_0) : \quad (1)$$

նկ.1:

Ենթադրենք λ երկարության ֆոտոնի կլանման գործակիցը α_λ է, անդրադարձմանը՝ R_λ , քվանտային ելքը՝ η_λ , հոսքի սպեկտրալ խտությունը՝ n_λ : Այս դեպքում x հեռավորության վրա էլեկտրոն-խոռոչ զույգի գեներացիայի արագությունը կլինի՝

$$G(\lambda, x) = \alpha_\lambda \eta_\lambda n_\lambda (1 - R_\lambda) e^{-\alpha_\lambda x} \quad (2)$$

Ենթադրենք նկ.1-ի մոդելում p -ն անցումը հետերոանցում է վերին n շերտով և ներքին p շերտով, որոնց համապատասխան մեծությունները կինդեքսավորենք «1» և «2» նիշերով: Այս դեպքում ֆոտոհոսանքի համար կստանանք.

$$I = \int_0^{\lambda_{\max}} e n_\lambda \eta_\lambda (1 - R_\lambda) \cdot \left\{ \frac{\alpha_1 L_p^2}{\alpha_1^2 L_p^2 - 1} \left[\frac{D_p \alpha_1 + S_p}{D_p + S_p L_p} \cdot e^{-\frac{l_n}{L_p}} - \alpha_1 e^{-\alpha_1 l_n} + \right. \right. \\ \left. \left. + \operatorname{th} \left(\frac{l_n}{L_p} + \operatorname{arctg} \frac{S_p L_p}{D_p} \right) \left(\frac{\alpha_1 L_p D_p}{D_p + L_p S_p} e^{-\frac{l_n}{L_p}} - e^{-\alpha_1 l_n} \right) \right] + \right. \\ \left. + \frac{L_n \alpha_2 e^{-\alpha_1 (l_n + W)}}{\alpha_2 L_n + 1} \left[1 - \frac{e^{2\alpha_2 (l_n + W)}}{\alpha_2 L_n - 1} \cdot \frac{e^{-\frac{l_n + W + l_p}{L_n}} - e^{-\alpha_2 (l_n + W + l_p)}}{\operatorname{Sh} \frac{l_n + W + l_p}{L_n}} \right] + \right. \\ \left. + \left[e^{-\alpha_1 l_n} (1 - e^{-\alpha_1 W_1}) + e^{-\alpha_1 (l_n + W_1)} (1 - e^{-\alpha_2 W_2}) \right] \right\} d\lambda, \quad (3)$$

որտեղ $W_1 + W_2 = W$ p -ն անցման ընդարձակումներն են, ինտեգրալատակ արտահայտությունը (ներքին սպեկտրալ արձագանքը) նկարագրում է p և n տիրույթների հավաքած լուսածնյալ մասնիկները, իսկ վերջին անդամը p -ն տիրույթում ծնված ու

դաշտով դուրս նետվածների հոսանքն է: (3)-ում $\alpha_1 = \alpha_2$ -ի դեպքում կստանանք p -ո հոմոնոմիան դեպքը:

Վոլտամպերային բութագիծը հաշվելու համար ենթադրենք, թե հետերոնացման համար գործում է Անդերսոնի մոդելը, իսկ ռեկոմբինացիոն կենտրոնները գտնվում են p և n տիրույթների արգելման գոտիների կենտրոնին մոտ: Այս դեպքում, հետևելով [5,6]-ում մշակված եղանակին, նկ. 1-ի տոպոլոգիայի դեպքում դժվար չէ ստանալ հետևյալ արտահայտությունը (լարումը չափելով $\frac{kT}{e}$ միավորներով).

$$J = S_{\text{տրվ}} \left[I(e^{V+IR_0} - 1) + I_{r0} e^{-\frac{V+IR_0}{2}} \right] - S_{\text{գրմ}} I_0 + \frac{V+IR_0}{R_0}, \quad (4)$$

որտեղ $S_{\text{տրվ}} = Lh_0$, $S_{\text{գրմ}}$ -ը պատուհանների մակերեսն է,

$$i = \frac{ex_p D_n}{L_n \text{th} \frac{l_p}{L_n}} \cdot e^{V_D - \Delta E_c} + \frac{ex_p D_p e^{-V_D - \Delta E_v}}{L_p \text{cth} \left(\frac{l_n}{l_p} + \text{arcth} \frac{S_p L_p}{D_p} \right)}$$

հազեցման հոսանքն է,

$$I_{r0} = (V_D - VV_D)^{-1/2} \left[\frac{en_1 W_1}{2\tau_{10} \kappa_2 \epsilon_2} (\kappa_2 \epsilon_2 + \kappa_1 \epsilon_1) + \frac{en_2 W_2}{2\tau_{20} \kappa_1 \epsilon_1} (\kappa_1 \epsilon_1 + \kappa_2 \epsilon_2) \right]$$

ռեկոմբինացիայի գործակիցն է, V_D -ն՝ կոնտակտային պոտենցիալը, մնացած նշանակումները բերված են [5,6]-ում: (4)-ի աջ մասի վերջին անդամը արհամարհելի փոքր է մնացածների համեմատ [4-5]: (3) և (4) հավասարումները հնարավորություն են տալիս ստանալ ֆոտոէլեմենտի համարժեք սխեման, որը բերված է նկ. 2-ում, հետևաբար և մոդուլային մարտկոցների համարժեք սխեման (նկ. 3):

Հաջորդական դիմադրությունը հաշվելով Հենդի եղանակով [2], կժտանանք

$$R_0 = R_{\text{տրվ}} + R_{\text{հտկ}} + R_{\text{դրվ}} + R_{\text{հտկ}}, \quad (5)$$

որտեղ

$$R_{\text{տրվ}} = \frac{\rho_n l_n + \rho_p l_p}{Lh_0}, \quad R_{\text{հտկ}} = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2},$$

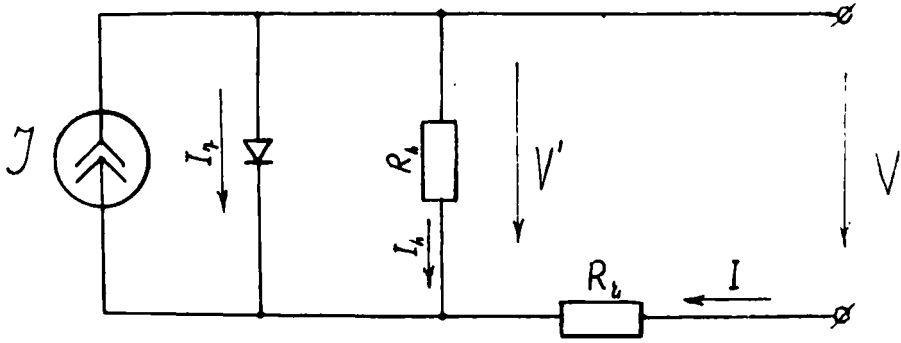
$$R_1 = \frac{R_4}{2} \left(1 + \frac{2R_{\text{հտկ}}}{2R_3 + R_3} + \frac{R_{\text{հտկ}}}{R_{\text{հտկ}} + R_4} \right) / \left(1 + \frac{R_{\text{հտկ}} + R_4}{2R_3 + R_3} \right),$$

$$R_2 = \frac{R_1(R_1 + R_{\text{հտկ}})}{2(2R_1 + R_{\text{հտկ}})}, \quad R_4 = \frac{\rho_{\text{հտկ}} r}{\ln h_3}, \quad R_3 = \frac{r}{2h - r}:$$

R_3 -ը հաղորդիչ շերտի դիմադրությունն է, իսկ r -ը որոշվում է հետևյալ համասարումից՝

$$\left(\frac{2r}{h_3}\right)^2 = \frac{2h}{r} - 1 - 2\left(\frac{h}{r} - 1\right)^2 \cdot \ln \frac{h}{h-r} :$$

Իրական ֆոտոէլեմենտի օ.գ.գ.-ի համար (1—3)-ում ստացված արդյունքը կրում է մասնավոր բնույթ: Խնդիրը լուծելու և նրա հիման վրա օպտիմալ մարտկոցներ մշակելու համար կիսահաղորդչային փոխակերպիչը փոխարինենք համարժեք սխեմայով (նկ. 2), որը նկարագրվում է հետևյալ հավասարումներով.

նկ. 2:

$$I_s \exp(V + IR_v) + I'_s \exp\left(\frac{V + IR_v}{2}\right) - [J + I_s - I] + I_h = 0, \quad (6)$$

$$IR_v + V = I_h R_h = V', \quad (7)$$

որտեղ $I_s = i \cdot S_{\text{տրվ.}}$, $I'_s = i_{r0} \cdot S_{\text{տրվ.}}$:

(6) հավասարման մեջ երկրորդ գումարելին հաշվի է առնում լիցքակիրների ռեկոմբինացիայով պայմանավորված կորուստները ֆոտոէլեմենտում: (6) և (7) հավասարումներից կարող ենք գրել.

$$I_s \exp(V + IR_v) + I'_s \exp\left(\frac{V + IR_v}{2}\right) + \frac{V + IR_v}{R_h} - [J + I_s - I] = 0 \quad (8)$$

(9) պայմանի դեպքում, որը գործնականու. իրականացվում է բավարար չափով, (8) հավասարման մեջ նախավերջին գումարելին կարելի է անտեսել.

$$R_h \gg \frac{V + IR_v}{J + I_s - I} : \quad (9)$$

Այդ դեպքում (8) հավասարումը կընդունի հետևյալ տեսքը.

$$I_s \exp(V + IR_v) + I'_s \exp\left(\frac{V + IR_v}{2}\right) - (J + I_s - I) = 0 : \quad (10)$$

Մաքսիմալ հզորության ռեժիմը (I_{mp} , V_{mp}) որոշվում է հետևյալ հավասարումներից.

$$\ln \frac{\sqrt{I_s'^2 + 4I_s(J + I_s - I_{mp})} - I_s'}{2I_s} - I_{mp}R_v - \frac{2I_s I_{mp}}{I_s'^2 + 4I_s(J + I_s - I_{mp}) - I_s' \sqrt{I_s'^2 + 4I_s(J + I_s - I_{mp})}} = 0 \quad (11)$$

$$V_{mp} = 2I_s \frac{\sqrt{I_s'^2 + 4I_s(J + I_s - I_{mp})} - I_s'}{2I_s \exp\left(\frac{1}{2}R_v I_{mp}\right)} \quad (12)$$

Օ.գ.գ.-ն որոշվում է հետևյալ արտահայտությունից.

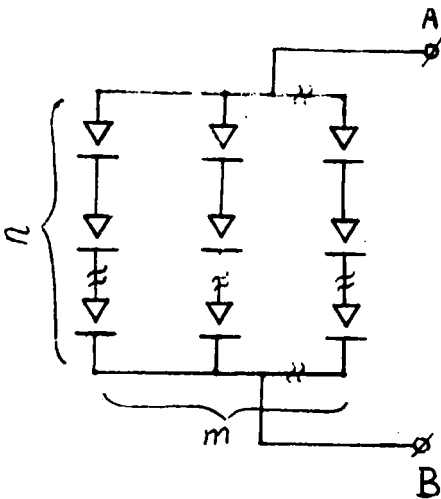
$$\eta = \frac{2I_s}{P_i} \ln \frac{\sqrt{I_s'^2 + 4I_s(J + I_s - I_{mp})} - I_s'}{2I_s \exp\left(\frac{1}{2}R_v I_{mp}\right)} \quad (13)$$

որտեղ P_i -ը ֆոտոէլեմենտի վրա ընկնող լուսային էներգիայի հզորությունն է:
Օ.գ.գ.-ի առավելագույն արժեքը կլինի.

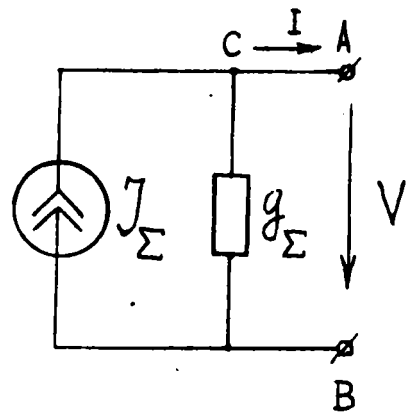
$$\eta_{max} = \frac{2I_{mp}}{P_i} \ln \frac{\sqrt{I_s'^2 + 4I_s(J + I_s - I_{mp})} - I_s'}{2I_s \exp\left(\frac{1}{2}R_v I_{mp}\right)} \quad (14)$$

(14) -ը $I_s' = 0$ դեպքում համընկնում է [1-3]-ում ստացված արդյունքի հետ:

Նկ. 3-ում պատկերված մարտկոցը ներկայացնենք նկ. 4-ի համարժեք սխեմայով:

Նկ.3:

Նկ.4:

Այստեղ

$$I_{\Sigma} = \frac{mR_h}{R_v + R_h} [J - I_s [\exp(V') - 1]], \quad (15)$$

$$g_{\Sigma} = \frac{m}{n(R_v + R_h)}, \quad (16)$$

«С» հանգույցի համար Կիրխոֆի առաջին օրենքի համաձայն նկ 4-ի շղթան նկարագրվում է հետևյալ հավասարումով.

$$-\frac{mR_h}{R_v + R_h} [J - I_s [\exp(V') - 1]] + \frac{mV}{n(R_v + R_h)} + I = 0: \quad (17)$$

(17)-ում նախավերջին գումարելին կարելի է անտեսել հետևյալ պայմանի դեպքում, որը գործնականում ապահովվում է.

$$R_h \gg \frac{\frac{m}{n}V + IR_v}{m(I_s + J) - I}: \quad (18)$$

Այդ դեպքում մարտկոցի աշխատանքի ռեժիմը, երբ էլքում ստացվում է առավելագույն հզորություն, որոշվում է հետևյալ հավասարումներից.

$$n \ln \left[\frac{J - \frac{I_{mp}}{m}}{I_s} + 1 \right] - 2 \frac{n}{m} R_v I_{mp} - \frac{n I_{mp}}{m(J + I_s) - I_{mp}} = 0, \quad (19)$$

$$V_{mp} = n \ln \left[\frac{J - \frac{I_{mp}}{m}}{I_s} + 1 \right] - \frac{n}{m} I_{mp} R_v: \quad (20)$$

Որոշենք մարտկոցի օ.գ.գ.-ն.

$$\eta = \frac{1}{P_i} \left[n \ln \left[\frac{J - \frac{I}{m}}{I_s} + 1 \right] - \frac{n}{m} I^2 R_v \right]: \quad (21)$$

Օ.գ.գ.-ի առավելագույն արժեքը կլինի.

$$\eta_{\max} = \frac{1}{P_i} \left[n I_{mp} \ln \left[\frac{J - \frac{I_{mp}}{m}}{I_s} + 1 \right] - \frac{n}{m} I_{mp}^2 R_v \right]: \quad (22)$$

(22)-ը $m = n = 1$ դեպքում համընկնում է [1—2]-ում ստացված արդյունքի հետ, որը պարզագույն փոխակերպիչի դեպքն է:

1. С. Зи. Физика полупроводниковых приборов. М., Мир, 1984, с. 405—409.
2. Handy R.J. Theoretical analysis of the series resistance of a solar cell. — Solid state electron. 1967, V. 765.
3. Shockley W., Read W.T. Statistics of the Recombination of Holes and electrons. — Phys. Rev. 1952, v.87.
4. Авакьянц Г. М. Физические принципы проектирования мощных транзисторов и программы их машинного расчета. Ер.; Изд-во АН АРМ. ССР, 1978.
5. Караян Г. С. Электрофизические свойства полупроводниковых многослойных структур. Полупроводниковые гетероструктуры и преобразователи солнечной энергии. Сб. статей под ред. Авакьянца Г. М. Ер: Изд-во АН Арм. ССР, 1982, с. 39—55.
6. Гарибян О. В., Григорян А. Г., Караян Г. С., Макарян А. А., Оганян И. Р., Чилимгарян Ю.С. Преобразователи солнечной энергии на основе полупроводниковой сэндвич-структуры. Фотоэлектрические явления в полупроводниках. Ташкент: Изд-во фан, 1980, с. 431—434.

А.А. АРЗУМАНЯН, Г.С. КАРАЯН

ОБЩЕЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ К.П.Д. ПОЛУПРОВОДНИКОВОГО СВЕТОПРЕОБРАЗОВАТЕЛЯ ПО МЕТОДУ ЭКВИВАЛЕНТНОЙ СХЕМЫ

Резюме

В работе смоделирован преобразователь солнечной энергии таким образом, чтобы его к.п.д. был независим от расчетов внутренних процессов преобразователя и на основании этого найдена модель оптимального преобразователя.

A.A. ARZUMANIAN, H.S. KARAYAN

GENERAL MODELLING OF THE EFFECIENCY OF SEMICONDUCTOR LIGHT—CONVERTER BY THE EQUIVALENT SCHEME METHOD

Summary

The objective of the work is to model a converter of solar energy in such a way, that its efficiency be independent of the calculations of the converter's inner processes and on the basis of this model of the optimum converter has been found.